وصفی حسن ڕدێنی

کار ئینانا فۆلکلۆری

دناڤ هۆزانێت «مزویری» دا

بەرزترین گروڤە بو دیارکرنا چاکیا هوزانا نویو پەیڤ ڕەسەنیا وێ بکارئینانا فۆلکلۆری دناڤ هوازنێ دا ، هەروەسا ژ مەربەبەندیت کو بزاڤا هوزانا هەڤچەرخ لسەر هاتیە دانان پشتی جەنگا جیهانیا دووی ئەوە کو پێکول بێتە کرن دا هۆزانا نوی ببیتە هوزانەکا ئارمانجبەرو خزمەتا چینا ڕەحکیشو دوزا نەتەوەیی بکەت پشتی گەلەک مایە دناڤ کوچکو دیوانیت بەگاو بیروقراطیاو برجوازیادا

خویایە ل جەم مە هەمیا کو فۆلکلۆری میللەتێ مە گەلەکێ بەرفرەهەو بەلاڤە لەورا دێ کورت ڤەبرینو دێ بێژین [گەلەک کیماسیە کو ئەڤ فۆلکلۆرە بێتە بەرزدکرنو دڤیت هەر ئێک ژ مە ـ لایی خوڤە هێزێ ب دەتێو ڤەژینیت چ ب ڕێکا بکارئینانا وێ ـ دناڤ هۆزانێ دا یان چیرۆکا نوێ دا یان کەڤالیت تەشکیلیدا یان شـانۆیێ دا یان ب ڕێکا بەلاڤکرنو نڤیسینیدا]

سەیدا عبدالرحمن مزویـری ژ مێژە سـەر ڤێ ڕاستیێ هەلبویە لەورا ئەوی فۆلکلۆر یێ کریە بنیاتو بنواشە بو دیوارێ هۆزانا خو

ب ڕاستی هـوزانێت (مزویـری) ئـەو هـوزانن ئـەوێت ـگـونجن دگـەل وەرارو بـارودوخێ فیکـریو رامیـاری یێ میللەتی ... ئەو هۆزانن یێ دگەل پلا هزرکرنا ئەڤرو دگونجن چونکی هۆزانێت پێشکەڤتیخوازو ئارمانجبەرن ...

مزویری بخو ژی تورەڤانەکێ ب سەنگو ل خو هوشیارە ئانکو گەلەکێ هوشیـارە ل وێ پەیڤێ ئـەوا دنڤیسیت چونکی پەیڤ ژیانا وی یەو چەکێ وی یە دخەباتێداو هەتـا مزویـری پشتراستو یـەقین نـەبیت ژ ڕستەکێ یـان ژێدەرکی یـان هۆزانەکێ یان پەیڤەکێ بەلاڤ ناکەت چونکی ژ مەسئولیەتـا داهێنانی (ئیبداعی) د ترسیتو نەڤێت ئەدەبەکێ بەیهودەیی (عەبثی) بەلاڤبکەت . مزویری د هۆزانێت خودا گەلەک بایەخێ دەتە فۆلکلوریو ب ڕێکەکا هونەری بکار دئینیت یانکو نەڤێت وەکی گەلەک تورەڤانا دەقا فۆلکلوری وەک تشتـەکێ غەریبو بیانی ب کاربینیت دناڤ گوتارێت خودا یـان هۆزانێت خـودا یانژی ب کەتە دناڤ دوو (کڤانادا) مزویری دەمێ فۆلکلۆرێ ب کار دئینیت دناڤ هوزانیت خودا ناچیت وێ دەقا فـولکلۆرێ بیخیتە دناڤبەرا دوو کڤانادا بەلکو ئەو وێ دەقا فۆلکلۆرێ چ گوتنێت مەزنا بن یان ستـرانو یاریو چیروك بن . دگەل هزرەکا هەڤچەرخو ڤەنج تێکەل دکەتو دکەتە هۆزانو نیگارەکێ پاشیو ژێ هاتیو دانیتە پێش چاڤو ئەم دکارین بێژین مزویری دوو کەوا ب یەرەکێ د کوژیت چنکو فولکلوریێ د پاریزیتو تومـار دکەتو ب کاردئینیتو هەر وەسا فولکلوری (تەحویر) دکەتو روحێ د دەتێو تێکـەل دکەت دگـەل مـەسـەلەکا فیکـریو ڕوشنبیری .

د دیوانا خودا یا بەرکەڤتی «ژ ئەڤینا چرایێن کەڤن» یا سـالا 1980 دەرچوی ، عبـدالرحمن مـزویـری شیـا ب ڕێکـا فولکلوری چەند مەبەستو بیرهاتنێت دلێ خو ب کەتە هوزانو داڕێژیتو ب کەتە کەڤالو بپاریزیت .

خویندەڤـانێ هێژا ... مـەژی لڤێ گوتـارێ هەولا دای بەحسێ بکارئینانا فولکلوری دناڤ هۆزانێت مزویریدا بکەین ل دویڤ تاو پشکێت فولکلوریو بڤی ڕەنگێ خوارێ :ـ

1 ـ ناڤداریت مە

2 ـ گوتنێت مەزنا

3 ـ یاریو گالتە

4 - ستران
5 - چیروك
6 - رەوشت

مزویری بێ گومان گەلەك خەمخۆرێ ڤۆلكلۆری‌یەو وان كەسێت جهەكێ بەرفرەهو تایبەتی هەی دناڤ پەرێت فۆلكلۆریدا ئەڤە ژی خویا دبیت جاخێ ناڤێ وان ئیناى دگەل هۆزانێت خو وەك [عیسێ دەلا ، میهرەبانا بەرواری ، كاوێس ئاغا ، دەرویشێ عەبدی ، خەجوكا سلیڤی ، مەم‌و زین ، خانێ لەپ زێرین ، فەرهادو شیرین] .

گوتنێت مەزنا بەشەكێ ب نرخ‌و گرنگە ژ بەشێت فۆلكلوری چونكی پڕە ژ ئاقل‌و بورا (تجارب) ئەڤە ژ لایەكی‌ڤەو ژ لایەكێ دی ڤە گوتنێت مەزنا گەلەك تێنە بكارئینان ل سەر زمانێ هەمی كوردەكی د ژیانا ڕۆژانەدا لەوڕا پێتڤیە ل سەر مە هەمیا ئەم ڤان گوتنا ژبیر نەكەین‌و بێخینە بەر چاڤ .

بێ گومان گۆتنا مەزنا دهۆزانا كوردی‌دا ژمێژە یا هاتیە بكارئینان ، «خانیێ» مەزن‌و بەركەڤتی دبێژیت :-

هەر چەندە كەلام شوبهی دوڕ بیت
بێ قەدر دبیت دەما كو پڕ بیت

شێخ ئەحمەدێ جزیری ژی پشكداریا كری ب كارئینانا چەند گوتنەكێت مەزنا دناڤ شیعرا خۆدا ژ وان گۆتنا دیوار ب گوهن جاخێ دبێژیت :-

بەلكو دیوارێ ب گوهین ب خودێ كەی ب خودێ
ب تو ڕەنگی نەكەی ئاشكەرا ئەسرارێ حدوث
زڤنكی جـ 1 ب 160

هەر وەسا ژ بیرا مە نەچیت (نالبەندێ) نەمر ژی ل سەر گۆتنا كەو دوژمنێ سەرێ خویە دبێژیت :-

كەو بخو هەر ژێك بەلاڤن
قەبقەبا بێ فایدەیە
ئەهلێ نێچیری ب چاڤن

زوو گەهشتن نەصرەتێ
نالبەند خالد حسین جـ1

مزویری ژی وەك مروڤەكێ باش بهایێ گوتنێت مەزنا بزانیت‌و باوەری ب راستیا وان هەی چەند گۆتنەك ژ گۆتنێت مەزنا تومار كرینە ، ژ وان گۆتنا (دنیا د هژیێت ... نا بژیێت) و «بەفر ساریا خو ناهێلیت» دەمێ دبێژیت :-

لۆ خالۆ
دنیا د هژیێت ، خراب نابیت
بەفر خاتوینەكا سارەو
لیڤە نابیت ب 46

دوو «هەر نشیڤیەكێ ئەڤرازیەكێ لبەر»و دبێژیت :-
راستە گەلۆ
هەمی كاروانێین دلێ من ..
سەرنشیڤ چوون
پشتا خودا سەرەكانیاو ..
بو وارەكێ كندو نزم ،
بێ نان‌و بێ پاشیڤ چوون
بلا بچن
دێ كیڤە چن ؟ !
گاڤا نشیڤی وان بڕی
دێ ئەڤراز بن
دێ بلندو سەرفەراز بن
لەوڕا گەلۆ
دخەما كاروانیان نینم
چونكی پشتی نشیڤیا ..
ستێرا ئەڤرازیا دبینم
ستێرا ئەڤرازیا دبینم ب 88

سێ «چوكا ئاڤ لێ چویی هەر دێ لێ چیت»و دبێژیت :-
ئەگەر ئەز شاهینەك بامەو ..
گۆتبانە من :

لۆ شاهینۆ
خەم کومکەرو ، خەم جەمینۆ
جما دەنگێ تە ناهێتن ؟ !
تاکێ کو تە ، دادایە سەر
نا بلندبیت و هژییێتن
دا بێژم ئەز
تەڤا بارانا دەنگێ من ،
چك نەبویەو ..
هەر دێ هێتن
ژ مێژە باپیرێ من گۆتی :
جوکا ئاڤ لێ چوی جارەکێ ،
دێ هەر لێ چیتو ..
دێ هەر لێ چیتو ..
دێ زێتن
ئەڤینا جاما دلێ مە مشتکری ،
ئەخار دبەو ..
ئەتێ رێتن ب 107

تەمبیرا فەقیێ تەیران ..
بۆ پزوکا
بۆ بیتانوك و کەڤوکا
چاك شارینم
وەکی خورتا
ئاڤا ڤی گوندی سەرئەڤراز ،
بو سەرەکانیێ زڤرینم
زەڤیکا ، ئادەکەم ، شەکەم
تەڤ دەرگەهێن دائیخستی ..
بو خاتوین تیرۆژکێ ،
ڤەکەم
ئەو لاندکا ئاڤ دایە من
ئەو دارا سێتاڤ دایە من
ئەو کانی‌یا ئاڤ دایە من
دارو بەرا
تێوەر نەکەم
تێوەر نەکەم ب 101

چوار : = دوو گۆتن دی ژ گوتنێت مەزنا «ئاڤا خورتا سەر ئەڤراز دچیت و ئەو کانیا تە ئاڤ ژێ ڤەخواری دارو بەرا تێ وەر نەکە» د هوزانەکا مزویری‌دا بێت هاتین جاخێ دبێژیت :ـ

ئەگەر ئەز دەرویشەك بامەو ..
گوتبانە من :
وەکی تەیرێ ،
مەست و سەرخۆشێ ئاڤ رەڤێ
هلو پلاڤێژە دەڤێ
دا بێژم ئەء
مەژی ڤەدا ئەو بەر پەرێ ،
قرش و کەڤێ
ئەزێ رابم
لاوکەکێ نوی ، ژ وەرا خوینم
کەزیێن (خەچوکا) سلیڤی ..
ژ دل ڤەهینم

هەر وەسا ئەڤ گوتنە ژی یا ب کارنیای «بەر ل جهێ خو یێ ب قەدرە» دەمێ دبێژیت :ـ

خۆزی ئەز بارانەك بامە ..
ژبۆ شویشتنا ،
ژەنگو قرێژا گوندێ مە
خۆزی ئەز سنگەبەر بامە ..
ژبۆ کوژتنا ،
شەڤا درێژا گوندێ مە
خۆزی ئەز بازنەك بامە ..
ژبۆ دەستێ وێ ستی‌یا ،
ژ دل شرین بێژا گوندێ مە
خوزی ئەز سنگەبەر بامە ..
دناڤ کەلەکا ،
شەنگە پرێزا گوندێ مە
بەر ل جهێ خو یێ بسەنگە
بەر ل جهێ خو یێ بقەدرە ب 17

مزویریێ زاناو پێشکەڤتیخواز پشتی باش ل بارودوخێ ڤی وەلاتی گەهشتیو شیانا ڤی میللەتی زانی ئەڤجا وەك روشنبیرەکێ شورشگێر ب رێکا بکارئینانا گوتنەکا مەزنا بومە هزرەکا گەلەکا مەزنو بەرکەڤتی دبێژیت مەزنێت مە یا گوتی «چ دکەنە کارێ ئەو تێتە خوارێ» مزویری ب شێوازەکێ مەڤچەرخو سپەهی ئەڤ گوتنە بو مەسەلەکا ئازادی .. خوازیێو پاشە ڕوژێ ب کارئینانە دەمێ دبێژیت :ـ

خوهـو لڤینو وەرارێ
باوەریەکا موکم وەکی ،
قورمێ دارێ
بکەنە کوارێ
دا مزگینیا ڕوژەکا نوی ..
بێتە خوارێ ب16

یاریو حەنەكو گالتە نە هاتینە ژ بیرکرن ژ هزرا مزویری چنکو مزویری بخو مروڤەکێ یاریکەرەو سوحبەت چییە هەر چەندە مروف وی هزرێ ژێ ناکەت [بیست] ئێکە ژ یا رییت فولکلوریو میللیە گەلەکا بەلاڤە ل کوردستانێ ... هەر شولەکا دناڤبەرا هندەك ە ـڤا ئالوز دبیت دێ بیستێ خوینن «ژمارە ئێك هەتا ژمارە بیست دێ خوێنن کا ژمارە بیست دێ گەهیتە کێ ئەو دێ ب وی کاری رابیت» ...

مزویریێ هوزانڤان بەحسێ (بیستێ) دکەتو دبێژیت :ـ

جوان کەڤوکا
جارەکێ گوتە چەڤوکا
بو وە شەرمو فهیتییە
هەمیگاڤا ،
بیستا وە لسەر مە ،
کەتییە ب32

ژ سترانێت فولکلوری دوو سترانا جهێ خویێ کری دناڤ پێلێت هوزانا مزویریدا ئەو سترانا لو خالویەو سترانا شێخ مەحمودی ئەمر . هەردوو ژی بێت سترانبێژی ئەمرن کاوێس ئاغا .

سترانا ئێکێ سترانا لو خالویە یانکو سەرهاتیا قەهەرەمانێ کورد (عەلیێ ئەمر) خارزایێ [هەمزێ پەلەڤان] شێری دەشتا پورسینێ ل کوردستانا تورکی ئەوێ کو دزیندانادا هاتیە کوشتن :ـ

لو خالو
بەندا رومیا بەندەکا گرانە خالو
هات لەشکەرێ شەپولا رەش ..
وەکی بەلگێن دارانە خالو
ئەڤرو لبێدەرا خواستو هێڤیێن ..
خانێ لەپ زێرین
تالانە خالو
شوورە لەوندیێن کەڤوکا برین ،
ئەکە ترانە خالو
گورزێن مە بو پەنجێن تاریێ ..
فندو چرانە خالو
کێ گوتییە مە بەرێن سەنگەرا
خارینە خالو ب 49

کا چاوا تولا عەلیێ خارزا بەیهودە نەچوو هاتە ڤەکرن ل سەر دەستێ خالێ وی (هەمزی پەلەڤان) دەمێ مەلا عەلیێ بابلی کوشتی ...
کا چاوا ئەڤە چێ بو هەر وەسا مزویری ژی هیڤیا د سینگێ مەدا نا کوژێتو مزگێنیێ د دەت ب خوشییو سەرفەرازیێو سەربەستیێ :ـ

لو خالو
عەورینمە ، درەوا ناکەن
دێ باران هێن
بهار ژ زومێن مە بارناکەن
دێ کانی زێن
دێ بێتە بارباڕا کارا
هەی هەیا خورتو سیارا
دەنگێ سترانو خوشیو ..

سەر نقارا
دێ گەهیتە
هەمی خیڤەتێن کۆچەراو ..
هەمی وارا ب51

سترانا دووێ سترانا (شێخ مەحمودێ نەمرە) دەمێ شەڕ گەرم بووی دناڤبەرا وی‌و دوژمنا ژ ئینگلیزی‌و هێزێت مەلەکی ل دەڤەرا سولیمانیێ‌و د دەلیڤەکێ‌را شێخ مەحمود بریندار دبیت‌و دچیتە بن بەرەکی ئەڤجا ژبەر ڤێ قەنجیا بەری دگەل قارەمانەکێ کورد کری گوتنێ بەردێ قارەمان مزویری ئەڤ (بەرە) ژ بیر نەکریە‌و ناڤێ وی دناڤ بەر پەرێت هۆزانێت خۆدا نفیسی‌و تومارکر ئەڤە ژی بۆ رێزگرتن‌و بها وی‌و نەبیرکرنا وی د دیروکا مەدا لەوا دبێژیت :ـ

کێ گوتیە خەونێن دولبەرا
سوتینە خالو
مە ژڤان
بەردێ قارەمانە خالۆ
مە ژڤان
بەردێ قارەمانە خالۆ ب51

سەبارەت ب چیروکێت فۆلکلۆرێ ڤە کریارەك یا هەی د گەلەك چیرۆکێت فۆلکلۆرێ‌دا د هێتن ئەو ژی ئەڤەیە ...
دەمێ هندەك جەحیل وەك کورێ قازی یان کورێ مفتی یان کورێ حاکمی یان کورێ هەژارەکی سەرا کچەکا جوان لێك دکەڤن‌و ب شەڕ دچن دوزا وان دێ ڤێ رێکێ هێتە چارەسەرکرن .. کچك دێ رابیت سێڤەکێ هەلگریت‌و دێ هاڤێژیتە سینگێ وی لاوی یان وی تولازی یێ دلێ وی ڤیایی‌و پێ خوشیی‌بووی ، بڤێ رێکێ د چیرۆکێت فۆلکلۆریدا دوزا ڤان مرۆڤا دهێتە چارەسەرکرن .
مزویری ب رەنگەکێ جوانتر ئەڤا هە یا ب کارئینای دەمێ وەلاتێ خۆ دانایە بەر چاڤێت خۆ وەك جانەکا بەژن بلندو تەڕو ژێ هاتی‌و خو دبینیت مروڤەکێ بەلنگازو هەژار چ د دەستا نینە کو بکەتە خەلات‌و پێشکێشی بەژنا وێ ڤیزی بکەت لەورا دبینیت جانترین تشت ئەوە کو دلێ خو بکەتە سێڤە صورەکا بەرواریاو پاڤێژیت ل سینگێ وێ بدەت دا بڤی رێبازێ جوان ئەڤینا خو بو دیار بکەت وەکی دبێژیت :ـ

وەلات
نە من گەنج‌و خزینەنە ..
ئەڤرو ژ بەژنا ،
تەرا بدەم
نە من پەلکەزێڕینەنە ..
هنداڤ سەرێ ،
تە ئەز ڤەدەم
نە من ستران‌و لاوژەنە ..
لتە ڤەشێرم یان نەدەم
وەلاتێ من
من چ هەیە ؟!
ئەڤە دلێ من سێڤەکا بەرواریانە ..
دێ هاڤێژم
لسنگێ تە دەم
لسنگێ تە دەم ب 58

ژ رەوشتێت چڤاکێ کوردیێ‌یە دەمێ باران دوەستیێن‌و نەهێن دەخل‌و دان‌و داروبار زهاو هشك دبن بچویك‌و زاروك دێ رابن شەقلەکێ بلند ئینن‌و دێ وینێ (نیگارێ) بویکەکێ ب سەری ڤە چێکەن ب پاتەو بەندەکا ڤە گریدەن ، کراس‌و فیستانا کەنە بەرو دێ لناڤ گولانا گەڕن‌و بەردەرێت مالاو سترانەکا هەی زاروك بخو دبێژن‌و ڤەدگێرن سەرێ وێ ئەڤەیە :ـ

[بویکا مە باران دڤێ باران دڤێ
هو بویکێ ،
دەخلەکێ ئەرزان دڤێ ئەرزان دڤێ
هو زارێ ، ... هتد]

هۆزانڤانێ مە عبدالرحمن مزویری ب شێوەکێ جوان‌و هەژی ئەڤ سترانا هە د هۆزانا خودا ب کارئینای ، دایك یا دانایە شوینا بویکێ‌و دایك نوینەریا وەلاتی دکەت‌و بچویك لڤێرە

کوڕێت وێ دایکێ‌نه کوڕێت وه‌لاتی‌نه . ...

ده‌مێ ئه‌ڤ زاروکێت هه به‌رێ خۆ د ده‌نه دایکا خۆ هناڤێت وی بێت هشك‌و زوهابین ژ تێنادا خولکێ خو یێ ئێخستی‌و دلێ وی بیه ده‌ریا ئێشاو کۆچکێ په‌ل‌و بریناو ژانا ... بوهارا وێ یا بیه زفستان به‌نك‌و پرچ‌و بسکێت خو بێت وه‌راندی ..
پسیارێ ژ دایکا خو دکه‌ن ؟ ! ...
دادێ دادێ
پسیار دکه‌ین
ژ ته‌را ئه‌م گوفتار دکه‌ین
ته چ دڤێ ؟ !
له زێ بکه
بده ده‌ستێ مه به‌رسڤێ ب 22

پشتی پسیارا وان دایکا وا ب ده‌نگه‌کێ داماییو غه‌مگین ڤه ب دله‌کێ تژی کوڤان‌و برین ڤه ب دوو چاڤێت تژی گری‌ڤه به‌رسڤا زاروکێت خۆ دده‌ت‌و دبێژیت :-

هو لاوێن من
دل‌و مێلاك‌و چاڤێن من
ناڤه‌شێرم
ده‌یکا هه‌وه ، ئه‌ڤینداره
.. بریندارە
ده‌رمان دڤێ
باران دڤێ
بن ئاخکرنا ماران دڤێ
ڤه‌مرینا عه‌مرێ چه‌وت‌و ..
خواران دڤێ
ژ دل ره‌ڤین‌و شکه‌ستنا ،
شه‌ڤ‌و قه‌یدو هه‌وران دڤێ
وێ (لاوك)و (حه‌یران) دڤێ
کرنژینا یاران دڤێ
باران دڤێ
باران دڤێ ب23

پشتی وان بچویکا ئه‌ڤ به‌رسڤه گولێ دبیت مزویری خو دکه‌ته کوره‌کێ پسپوری ژ وان بچویکاو دبێژیته دایکا خو ب ئاوازه‌کێ شورشگێرانه :-

دادێ دادێ
په‌یمان بیتن جاره‌کا دی
خولیا کوچکێن ڤه‌مری ..
بکه‌مه ئاگر
هه‌سپێ منه ،
بیرو باوڕ
سنگێ خۆ ، بۆ هه‌ژارو په‌ێوکان ..
دانم چادر
د ڕێکا ته‌دا
د ڕێکا سه‌رکه‌فتنا ته‌دا
خۆ بکه‌م موم ،
بکه‌م کافر
خۆ ڤه‌نه‌ده‌م
ڕێکا کاروانی به‌رنه‌ده‌م
هه‌سپ‌و که‌عێلێن شکاکا ..
ل گوولا وانی ئاڤ‌بده‌م
نه ، نه‌ڕوێنم
زێری‌یا ژ ئاڤێ بره‌ڤینم
بو دایکا خۆ ، جاره‌کا دی
ته‌ڤین بارانێ ئه‌ز بینم
ئه‌زێ بینم ب26

بڤێ چه‌ندێ ئه‌م هاتینه دویماهیا ڤێ نڤیسینێ هه‌رچه‌نده نه یا ڤالایه ژکێم‌و کاسا چونکی ب راستی مزویری هۆزانڤانه‌کی به‌رکه‌فتیه‌و ئێکه ژ هه‌لگرێت ئالایێ شێعرا ئارمانجبه‌ر ل ده‌ڤه‌را به‌هدینا ب تایبه‌تی‌و مزویری شاعیره‌کێ گه‌ل‌په‌رێسه‌و توره‌ڤانه‌کێ پسپۆرو سه‌رکه‌فتیه هیڤی دکه‌م ئه‌ز شیا بم ماڤێ نڤیسینێ ده‌مێ .

تێبینی
ئه‌ڤ نڤیسینه ل کوره‌کێ ناڤخویی یێ ئێکه‌تیا نڤیسه‌ڤانێت کورد تایێ دهوکێ هاته خواندن